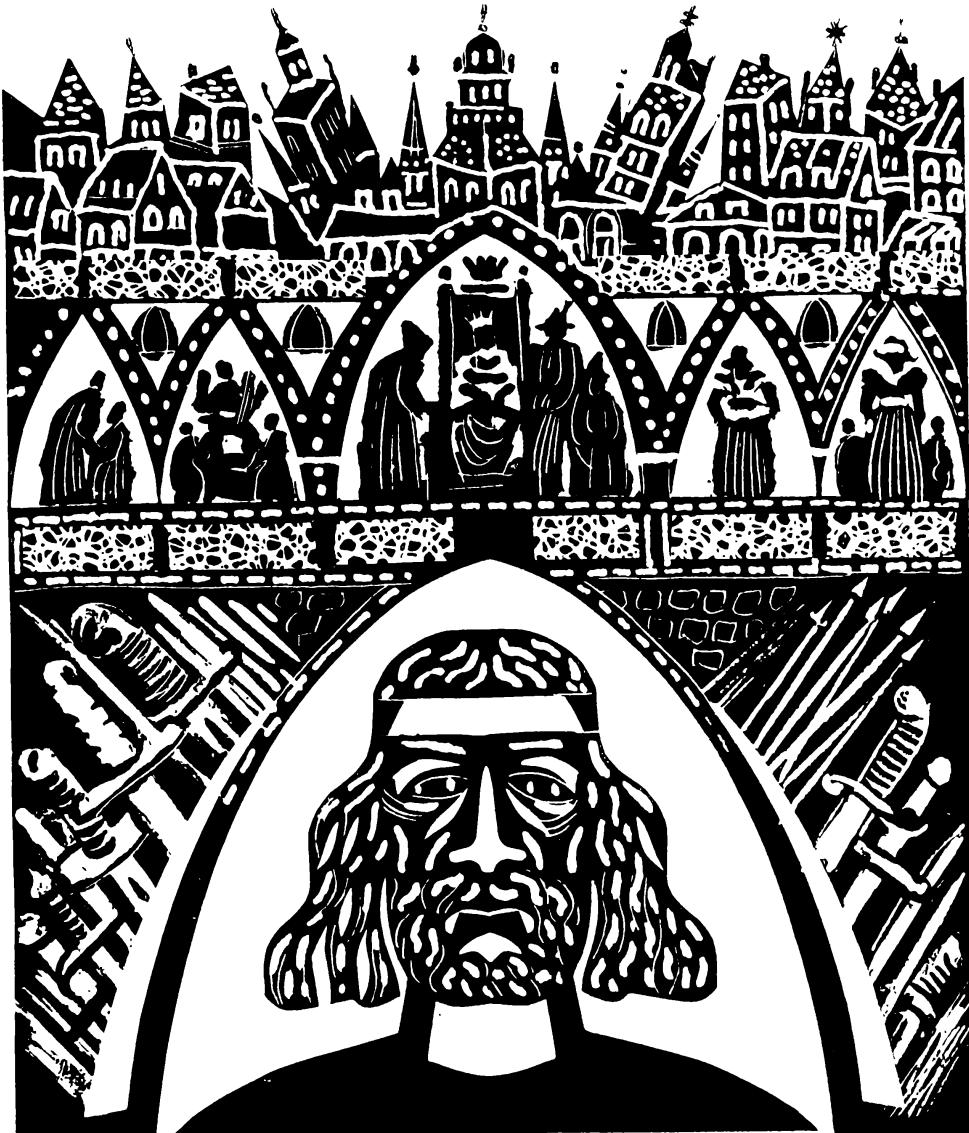

Жіль НЕЛО

МАЙСТЕР

НОВЕЛА

З французької переклав
Владислав БОРСУК

I

Ішов 1524 рік. Осіннє сонце ледве пробивалося крізь вітражі до кабінету Франціска Першого. Тіні вже розпливалися, немов шар старого лаку, поглинаючи деталі цієї вузької кімнати з важким драпуванням. На столику в плямі кволового променя випещена рука бавилася з гусачим пером.

— Скажіть, монсеньйоре, тільки відверто: ви схвалюєте моє рішення?

— Ваша величносте, померлу королеву вже не воскресиш. Ваш новий шлюб став би справжнім порятунком для держави. Зрозуміло, якщо принцеса принесе в посаг свої володіння.

Тонкогубе, виснажене тривалими постами обличчя, ніби різьблене з самшиту, лишалося незворушним над темною брилою чернечої сутани. Уникаючи дивитися просто на співрозмовника, король примружився. Мало хто досі бачив монарші очі. Він дуже вміло користувався своєю короткозорістю й ховав блиск очей, аби не виказати себе. Застигла посмішка короля розтягла товсту спідню губу.

— Ф'яметта — вдова, все багатство залишилося тільки їй.

— Хто її знає... Вона може зректися всього на користь Муція, свого брата в перших. І тоді наші надії підуть прахом.

— Монсеньйоре, я чекаю від вас поради, а ви натомість увесь час мені заперечуєте. Принцесу ми запросимо до моого палацу, а ви повинні довідатись, хто з оточення цієї жінки має на неї вплив.

Голос короля не змінився, тільки перо на столику вже лежало зламане. Худорлява постать абата повернулась у затінь, а Франціск підійшов до вікна й почав роздивлятися крихітну парсуну, яку тримав у руці.

— Цю молоду вдову вважають дуже освіченою людиною,— ніби сам до себе промовив він. — Та ѿ красуня ж із неї нівроку.

Він бавився кільцями своєї бороди. Обличчя з товстими губами ласуна й рідкими вусиками було б дуже гарним, якби не надто довгий прямий ніс. Проте саме цей ніс і надавав монархові величі. Камзол з великим викотом був даниною примхливій моді півдня. Гаптований золотом і сріблом довгий плащ робив височенного короля ще вищим. Голову його вкривав фетровий берет з легким пір'ям. Обличчя було ясне, спокійне, тільки під очима вже залягли ледь помітні зморшки. Ставний, з дужими, немов вилитими, ногами, у своїх коротких штанях з буфами він затъмарював своєю пишністю всіх володарів, чого йому не міг подарувати англійський кузен, рудий велетень, який кохався в крикливих розкошах.

Святий отець мовчав. Довірена особа монарха, він умів чекати. Йому, наймолодшому синові в родині, судилося стати священиком, але церква виправдала його шанолюбні заміри. Надівши митру, абат майже перестав навідуватись до свого монастиря. Не маючи права на верховну владу, він насп, авді керував країною, чого не можна було сказати про папу римського: той був десь далеко-далеко, ніби його не існувало взагалі. Ось чому, приираючись у скромну сутану, абат обертається перед пишного двору, ледве стримуючи гордоші й потаємну зловтіху. Адже не хто інший, як він, насправді керував монархом.

— Для всіляких прийомів, ловів та церемоній мені потрібні кошти. Я покажу Ф'яметті свої найкраші палаци, ті що звів на берегах Луари, і вона від такої краси втратить тяму!

Король розмірковував уголос, краєм ока стежачи за абатом, який сидів у кутку кімнати. А той схвально кивав головою і думав: «Нехай відчує себе господарем, задовольнить свою пиху цими марничками, а я витягну з нього все, що мені треба. Але трохи згодом».

— Ваша величність, ви розмовляли з майстром Маріо?

— Відтоді, як за рекомендацією моого східного брата в перших, цього зброяра було прийнято до двору, я не втручаюсь у його роботу. Так воно краще. Ви не повірите, але він викував мені обладунок, не вразливий ні для списа, ні для кулі, ані для шаблі. А які чудові малюнки різьблять на зброї його численні робітники! Всі мої лицарі замовили собі обладунки в його майстерні. Мовляв, до цього прикладе руку сам Маріо! Щось схоже на забобон, чи не так? Треба вам, монсеньйоре, звернути увагу на ці настрої. Вони ж бо є ворожими вченням нашої церкви. — Король солодко посміхнувся й провадив далі: — Кузні займають добру частину нашого міста. Ми навідаємся з принцесою і до Маріо. Гадаю, вона буде в захваті від цього Гефестового царства.

— Якщо той коваль озброїть усі ваші загони, ви будете непереможні в майбутній війні проти сусідів-поган.

Монарх клацнув пучками.

— Задовго доведеться чекати! Він працює сам-один і нікому не звіряє своїх таємниць. Навіть найулюбленишим помічникам.

— Натисніть на нього. Тільки обачливо. Ви повинні, ваша величність,

дбати про свою славу. Уявіть лишењь собі: якщо ми переможемо в тій війні й розіб'ємо останніх своїх ворогів, ви станете господарем усього Сходу. А скільки заблудлих овечок знайдуть захист під крилами нашої святої церкви! Про їхнє навернення до справжньої віри я подбаю особисто.

Король розрегоався:

— Ні, вам таки неможливо чинити опір, це треба визнати. Не переймайтесь, монсеньйоре, я переконаю Маріо. Я просто дам йому стільки грошей, скільки він заправить. Майстер поділиться своїми таємницями, і за три роки з усіма ковалями, які в нього є, ми матимемо все, що нам треба.

Сутана непомітно опинилася біля монарха.

— Я чув, ніби він відмовляється виробляти зброю для нападу?

— Пусте. Я допоможу йому позбутись цієї примхи. — Майстра поряд не було, тож король міг навіть погрожувати.

— Обережно, ваше величносте. Маріо — впертох. — Абат умів, коли треба, розпалити гнів господаря і так постійно утримував над ним владу. От і цього разу маневр удався.

— Коли я наказую, в мене всі стають як шовкові! Затямте це! А тепер скажіть, хай негайно покличуть Майстра. Маю з ним де про що поговорити.

Абат зник. Франціск похилив голову й замислився, підкидаючи на долоні парсунку.

II

Робітня майстра Маріо масивним кубом здіймалася над низенькими будиночками. Троє учнів зацікавлено схилились над крицевим обладунком. За своїм звичаем, Майстер дозволяв виявляти гандж у роботі тим, кому довіряв, як собі самому. Ось і сьогодні тримав свій витвір у випростаний руці, а учні шукали найдрібніших похібок. Богонь грав на опукlostях кіраси, і його відблиски оживлювали спокійне обличчя коваля.

Зброяр був одного віку з монархом, одного з ним зросту, але залишався стрункий, тимчасом як володар дещо обважнів, люблячи добре попоїсти. Під рудим шкіряним фартухом зброяра напиналися пружні м'язи. Він мав смагляве обличчя з глибокою вольовою зморшкою між бровами. Жив лише своєю роботою й ніколи не розводився щодо її складності. Геній має право на таємницю, і це всі визнавали.

— Поки Герман повісить обладунок на стіну, ти, Фолько, принеси пістоля. — Дзвінкий, як бронза, голос Майстра виповнював усю робітню.

Пістоля набили, учень відтяг курка і натис на собачку. В зброярні гучно бабахнув постріл, відбився від однієї стіни, від другої й завис у повітрі сизим димом. Маріо нахилився, вивчаючи неглибоку вм'ятину завбільшки як відтиск пучки. Потім випростався, задоволений своєю роботою, і, одмахуючись од захоплених вигуків своїх учнів, наказав:

— Нехай ця вм'ятина й стане центром розетки, з якої ви почнете свій візерунок. — І заходився прибирати своє знаряддя. Цієї справи він не доручав нікому — так добрий вершник сам дбає про зброю свого коня.

Мішель, Герман та Фолько почали радитися, яким має бути малюнок. Кожен з них був відомим зброярем у своїй країні. Але, покинувши власні налагоджені робітні, вони приїхали до Маріо, щоб працювати під його орудою. Справжня армія ковалів, мосяжників та інших умільців жила при Майстровій кузні, величезній, мов місто в місті, прагнучи опанувати секрети ремесла. Зброярі тут поділялися на робітників, підмайстрів та майстрів — достату, як у колишніх цехах. Ніхто ні від кого не залежав, кожен сумлінно виконував доручене йому завдання і щосуботи отримував од Майстра платню за роботу, називаючи при цьому свій девіз.

— Коли настане час помирати, — казав Майстер учням, — я передам свій спосіб обробки металу найкращому з-поміж вас. Але він повинен заприсягтися, що швидше сам помре, ніж використає мою таємницю на виготовлення смертоносної зброї. Всі ви бачили, як я працюю, ну, а щодо самого рецепту криці, то я передам його тому, хто вміє тримати язика за зубами.

Так він говорив, і обличчя його, осяяне спокійною усмішкою, ставало вроочисте, а правиця прикривала нагрудний медальйон на товстому золотому

ретязі. На звороті цього медальйона й була викарбувана таємниця, хоча ніхто про це й не здогадувався.

Майстри вважали нормальним, що Marіo вирізить когось одного з них. Вони знали: та людина буде справді гідна цією пошани.

Щоразу, збираючи їх біля себе, зброяр мав що промовити до них, чого навчити. Людина неабиякого розуму, він висловлював свої думки стисло й влучно. Часто любив повторювати, що без міцної єдності не можна чинити великих справ.

Сьогодні Майстер мав настрій поговорити. Киваючи рукою на горно, він сказав:

— Завжди пам'ятайте, що ви — діти воєн. Богонь — наше сяйво. Для нас він ясніший за сонце, адже це ми, люди, запалили його, і згасне він тільки разом з нами.

По цих словах Marіo відіслав Германа та Фолько й залишився наодинці з Мішелем. Поплескав його по плечі — цей порух він приберігав для найщиріших друзів — і сказав:

— Я довго не затримаюсь у цьому місті. От закінчу панцир — і гайда в мандри.

— Дозвольте, Майстре, й мені з вами.

Радість бути обраним з-поміж багатьох легким тремом перебігла по тілі Мішеля. Молодий сором'язливий майстер потерпав, що не вправдує сподівань свого вчителя.

— Ну що ж, буду тільки радий,— просто погодився Marіo. Потім умостився на стільці з високою спинкою й звів очі на довгу шпагу, яка висіла на протилежній стіні. Звичайне собі руків'я з трохи загнутими наперед кінчиками,— таку зброю виробляли колись давно. На очах у Marіo забриніли слези. Мішель шанобливо мовчав. Він уже давно постеріг, що, глянувши на цю шпагу, вчитель виявляв бажання вилити душу.

— Коли вже люди перестануть убивати одне одного? — промовив Marіo мовби сам до себе. — Іще на своєму рідному Півдні я не раз задавав це питання можновладцям. Вони скрушно хитали головами та й далі замовляли мені шпаги й списи. А я вперто кував панцирі. Хотів захистити людину, зробити її невразливою. Може, тоді, сподівався я, зброю викинуть, як непотріб. Але, як виявилось, ці обладунки я робив для війн іще жорстокіших. А від зброярамійника, який не хотів допомагати людям убивати своїх братів, починали просто відвертатись.

Він зітхнув, і Мішель наважився запитати:

— Навіщо ж тоді служите їм, коли вони вас так зневажають?

Marіo подивився учневі просто у вічі.

— Мій хлопче, я завжди поводжуся лише так, як наказує мені серце. Але нехтувати чужою думкою — не так легко, як ти гадаєш. Втім, твоя правда: навіть їхня хвала гнітить мене, мов надмірна ноша.

Тим часом Герман привів королівського шталмейстера. Поважний, у мантії з золотими торочками, той голосно промовив:

— Його величність запрошує майстра Marіo до свого палацу!

— Ось воно! — тихо зітхнув зброяр і підвівся.

Трохи згодом, перевдягшись у парадне вбрання, він з'явився перед монарші очі. Король зустрів його без церемоній і просто сказав:

— Уже вкотре з радістю переконуюсь у вашій майстерності. І знаєте, що я вирішив? Ви будете озброювати всі мої загони!

— Ви лестите мені, ваша величність. Та навіть якби я й погодився, всього мого життя не вистачило б на таке замовлення.

Розмова пожвавішала й стала нагадувати герць на шпагах: напад — захист — і негайна гостра відповідь. Жодної зупинки, жодного хибного руху.

— То відкрийте свою таємницю вашим майстрам.

— Даруйте, але цього я зробити не можу.

— Це себелюбство — приховувати те, що прислужилося б людям на користь,

— Користь, про яку ви говорите, ваша величність, дуже легко може стати шкодою.

— Поміркуйте гарненько, Маріо, я маю фахівців, які миттю розв'язують язика. — У відповідь король побачив лише посмішку й докинув: — А якби я запитав так: життя чи таємниця?

— Можете стратити мене, все одно не скажу. Це мое останнє слово.

Король рвучко підвівся, підійшов до коваля, поклав руку на його могутнє плече й промовив:

— Я чув про ваші непохитні принципи, Майстре. Просто мені закортіло пересвідчитися в них самому, а заразом і випробувати вас. Мушу визнати, мені сказали правду. Працюйте й далі, як завжди, й нехай ваша робота уславлює мій двір.

Маріо вклонивсь і вийшов з королівських покоїв. Він зрозумів усе, але не злякався. Зброяр не боявся володарів. Вони говорили, а він мовчав.

Залишившись сам, король не знаходив собі місця. «Все одно, я примушу його скоритися! — лютував він, знервовано потираючи долонею руків'я шпаги. — Абат нарадить мені, як це зробити».

III

Вже добру годину товкалася юрба на майдані біля будинку, в якому мешкав Маріо. Люди з радісним нетерпінням чекали появи принцеси Ф'яметти. Цього дня навіть ковалів відпустили з роботи: адже в гості до Маріо завітав сам король!

Золота осінь змагалася з барвами строкатого натовпу. Хвилями котився гомін. Уже вкотре оголошували вихід короля та принцеси, а люди все чекали, звівши очі на вікна. Вони дивились туди, де в пишних білих сукнях із високими мереживними комірами пропливали дами.

А тим часом у великий залі Маріо гордо показував принцесі витвори своїх різьбярів. Він пояснював, яка це копітка робота — інкрустація воронованої сталі сріблом і скільки тут треба мати терпіння. Високі гости зупинилися біля шолома з напроцуд вишуканим карбуванням і, затамувавши віддих, уважно слухали Майстра. Зброяр розповідав жваво, час від часу пересипаючи мову дотепами. Ф'яметта слухала з непідробною цікавістю. Розпитувала, коли щось було їй незрозуміле, і дякувала ледь помітною усмішкою або й влучним зауваженням. Це дуже подобалось Майстрові. Людина розумна й чесна, Ф'яметта соромилася удавати, ніби все розуміє там, де не розібралась докладно. Але частіше можна було постерегти, як очі жінки спалахували радісним вогнем ще задовго до того, як оповідач доводив до кінця свою думку.

Струнка, невисока на зріст, принцеса мала свіже гарне обличчя, не зіпсоване косметикою. Чудовий колір шкіри вона завдячувала постійним фізичним вправам на свіжому повітрі. Сторонній споглядач, не засліплений її чарами, сказав би, що Ф'яметта не красуня, проте є в ній щось вартніше за будь-яку вроду: життєрадісна сила.

А король, оточений своїм почтом, видимо хизувався. Кожен рух його був елегантний, розрахований на те, щоб продемонструвати чи більш саєтовий камзол, чи оксамитову мантію, підбиту хутром. Але над усе — самоцвіти. Їх було хоч і небагато, зате кожен — дивовижної краси.

Щоб привернути увагу Маріо та принцеси, які, здається, забули про всіх інших, Франціск трохи затримався й надто низько схиливсь над шоломом, розглядаючи карбований батальний сюжет. Король слабував на очі й вряди-годи вдавався до такого маневру, який можна було б витлумачити ще й як зацікавленість кимось або чимось.

Маріо, не залишаючи принцеси, задовольнив німу допитливість володаря. І все ж, незважаючи на таку увагу до своєї персони, монарх почувався зайвим у цьому будинку. Він бачив, що Ф'яметта й Маріо затъмарюють усіх. Це були живі, справжні люди. Рухливі, мов діти-однолітки. Можновладець обернувсь і побачив жовті очі монсеньйора. Цей погляд обпік його, хоч абат ураз опустив повіки.

Юрба чимраз голосніше викликала до себе короля й принцесу. Майстер пошиово схилився перед гостями і повів їх до виходу. Він сам відчинив двері, і король, подавши Ф'яметті руку, разом з нею вийшов на ганок. Вітальні вигуки злились у протягле ревіння, що хвилями котилося понад натовпом, у такт

коливання пір'їн на капелюхах, та раз у раз переривалось безладним, нервовим вимахуванням. Marіo стояв остроронь і спостерігав самовдоволену посмішку Франціска: монарх, здавалося, забув про своє роздратування, побачивши, як радісно зустрічають його люди. Він довго відповідав на вітання. А повклюнявшись на всі боки, підійшов до Ф'яметти і поцілував їй руку. І тут знялася справжня веремія. Юрба немов знавісніла, схвальними вигуками уславляючи найгалантнішого кавалера Заходу. І все ж крізь цей несамовитий гамір Marіo здолав почuti, як Ф'яметта спитала в короля:

— Ваша величносте, чи не могли б ви показати мені тих ремісників, що працюють під орудою майстра Marіo?

— Завтра ж накажу їх зібрати, моя пані. Шкодую, що не маю можливості зробити цього зараз, адже всі вони отам, на майдані, серед палких прихильників вашої ясновельможності. — Монарша рука, обтяжена каблучками, простяглася у бік натовпу.

Гостя розчаровано зітхнула.

— Якщо його величність не заперечує, я вволю бажання принцеси.

Король рвучко обернувся на слова Marіo.

— Ну що ж, Майстре, спробуйте.

Усмішка вже давно зникла з королевого обличчя. Його маленькі очіці уважно стежили за кожним поруком зброяра. Marіo зійшов на невеличке підвищення, розвів плечі й скинув дотори руку. Майдан зацікавлено принишк. Майстер накреслив у повітрі знак, схожий на хрест, але пильний абат раптом підсвідомо відчув якесь зловороже збочення в святому символі.

Тоді натовп закрутися, розколоусь на окремі потоки, звільнив центр майдану, втиснувшись у сусідні провулки, і в центрі вишикувались три рівні колони зброярів. Пролунали накази зверхників, і зброярі карбованим кроком рушили до ганку. Ф'яметта помітила, як судомно скривилися губи короля, а обличчя зробилось біле мов крейда. Чільники колон уже ступили на перші сходини, і тоді Marіo звелів їм зупинитись. Він сплигнув з підвищення й підійшов до принцеси.

— Ну як, ваша ясновельможноте, чи виконав я ваше побажання? — спокійно запитав він.

Тим часом король Франціск несамохіть позадкував перед цією поки що нерухомою силою. Йому здалося, ніби всі зброярі вступились у нього. Він нишком озирнувся. За спиною, поклавши руки на руків'я шпаг, стояла жменька наляканіх дворян. Бліскавкою майнула думка: «Цехи! Хто сказав, ніби вони зникли сто років тому? Ось вони, живуть і діють. Правда, поки що потай. Сьогодні Marіo зупинив своїх людей, але що може перешкодити йому завтра вчинити справжній заколот? Оці кволі маркізи? Або оті розцяцьковані герцоги? Хіба спроможні вони оборонити мене?»

Франціск розглянувся. Ф'яметта саме простягала Майстрові на подяку свій рубіновий кулон у строгій оправі. Король не почув, як вона пошепки застегла зброяра:

— Начувайтесь, Marіo, вас тут побоюються.

Франціск зітхнув з полегкістю тільки тоді, коли коваль тричі ляснув у долоні. Колони стільки ж разів вигукнули «Віват!» і розточилися. Marіo повернувсь до гостей. Але перед тим востаннє осягнув поглядом майдан. Уся постать зброяра купалася у сонячному промінні. На грудях яскраво виблискував щойно подарований рубін. І принцеса задивилась на Майстра, милуючись його спокійною міццю. Тоді тихо запитала:

— Можна мені побачити ту схованку, де ви залишаєтесь наодинці зі своїми думками? Це ваша майстерня?

— Все це вкупі, — відповів Marіo.

Вони зникли, залишивши короля та його почет у великій залі. Тут уже накрили столи, і майстри пригощали, а робітники прислужували гостям.

Перетнувши дворик, скупо освітлений вечірнім сонцем, Майстер і Ф'яметта вступили в затінь майстерні.

— Дякую за попередження, — щиро проказав Marіo.

— Я бачила його обличчя. То була не просто монарша неласка. Він люто ненавидить вас.

— Я його не боюся. Зрештою, невдовзі маю залишити це місто.
Ф'яметтіні очі радісно спалахнули.

— А знаєте що? Ідемо разом! У моєму королівстві ви матимете чудові умови для роботи.

— З превеликою охотою. Але чутки про ваш шлюб із Франціском...
Принцеса засміялась.

— Все це залишиться у стані задуму, шановний Майстре. Або, коли хочете, королівською мрією.

Mapio, ніби згоджуючись зі своїми здогадами, покивав головою:

— Саме так я й подумав, коли побачив вас уперше.

Вони стояли одне проти одного біля горна й, мов давні друзі, розмовляли собі, дивлячись на мерехтливий вогонь, який розливав своє світло по всій майстерні.

— Ви куєте тільки шоломи й кіраси? — зненацька запитала принцеса. — Чому?

Зброяр не відчув тут ні пастки, ані марної цікавості.

— У моїх діях немає нічого загадкового, принцесо. Подивіться лишень довкола себе. Тільки-но хто знайде засіб, що може полегшити людям працю, або подарує винахід, який захищає їх від напастей,— і люди відразу починають метикувати: а чи не можна використати його як зброю. Зброю, щоб воювати. Згадайте хоча б стародавній Китай. Винайшли там такий порошок, що міг на свято підіймати в небо невеличкі ракети, і вони виписували у височині дивовижні візерунки. А в нас цим порошком тепер заряджають гармати.

Коваль замовк.

— Може, це й нетактовно з мого боку, але я вбачаю у вашому виборі інші мотиви,— обережно промовила Ф'яметта.

Глибокі, як нічне небо, уважні Майстрові очі із зацікавленням вивчали принцесу.

— Інші мотиви... — повторив він, і рука його вказала на шпагу, що темним хрестом вирізнялася на стіні. — Перед вами зброя, якою вбито рідного батька. І тримала її моя рука.

— Mapio!.. — вихопилося у жінки.

Голос коваля впевнено лунав у майстерні:

— Він теж був зброярем і навчав мене свого мистецтва. Мені тоді минало шістнадцятий. Ми з ним управлялись на шпагах — такий своєрідний урок фехтування. У руці я тримав свій перший витвір, саме оцей клинок. Я був юний, запальний. Може, тому й не помітив, як завдав надто сильного удару, що виявився смертельним для батька. Відтоді я й дав обітницю все життя присвятити людям, захищаючи їх від зброї. А символом тієї клятви стала моя перша і остання шпага. Вона скрізь супроводжує «безбатченка» — так мене прозвали люди.

Ф'яметта взяла Mapio за руку.

— Друже ви мій безталанний, тепер я все розумію. Як мені вас шкода. Повірте, ця розмова залишиться поміж нами.

— Втім, батькова смерть була не єдиною причиною мого вибору,— ніби виправдовуючись, сказав Майстер. — Пам'ятаєте, про що ми говорили на початку?

У майстерні стало тихо. Вони довго стояли мовчки, не наважуючись подивитись у вічі одне одному. Першою заговорила принцеса.

— То ви поїдете зі мною? — якось нерішуче спитала вона.

— Поїду, обіцяю вам. Тільки б дістати дозвіл короля.

— Я проситиму за вас.

А в бенкетній залі між монархом і абатом точилася жвава розмова. Святий отець уміло роз'яtrював ревнощі, що охопили короля.

— Ваша величність, ця інтимна бесіда Майстра з Ф'яметтою щось надто затяглася.

— Нічого, я доберу засобу, як поквитатися з ним. Головне, монсеньйоре, наглядайте, щоб Mapio не поламав наших планів.

— Нечувано, ця людина поводиться наче володар.

— Помиляєтесь, монсеньйоре, він важить на більше. В його руках не химерна влада над черню. Ця людина керує зброярами й знає кожного особисто. Ось що небезпечно.

Абат сховав долоні у широких рукавах сутани.

— Звеліть кинути його за грати. Ви ж можете.

Король скривився.

— Рано, рано. Якщо ми це зробимо, народ розвалить в'язницю. Тут треба діяти інакше. Приміром, пустити про Марію якусь плітку, щоб відвернути від нього прибічників. Знаєте, можна навіть... — Франціск несподівано замовк. — Тихо, монсеньйоре,— прошепотів він і потяг абата за завісу.

В кутку запально сперечались троє підмайстрів.

— Нас поробили попихачами. Я не для того сюди приїхав, щоб прислужувати цим панам,— обурено скаржився один підмайстер.— Невігласи, вони на зброярських справах тямляться гірше за мене.

«Гордій»,— визначив король подумки.

— Що в нас може бути спільногого з цими людьми, які навіть мислять не так, як ми?— докинув другий.— Своїми розкошами вони тільки розбещують незаймані душі наших учнів!

«Сектант»,— блискавкою промайнуло в абата, який добре розумів слова зброяра.

— Від'їджаю! З мене досить! Напрацювався!— відрубав третій.

— Ну, цей, здається, просто несповна розуму,— тихо проказав Франціск.

Вони з абатом гудили підмайстрів. Ім і на думку не спадало, що й сами вони не далеко відкотились од тих трьох. Адже єдиною причиною своїх невдач для них також був Маріо.

— Він просто хвалько,— не вгавав «гордій».

— І фанатик,— докинув «сектант».

— Тільки й знає, що теревені розводить,— вигукнув третій.

Король пригладив оксамит на своєму береті.

— Завтра я хочу бачити їх у себе в палаці, монсеньйоре. Подбайте про це.

Абат потирає руки. Голос його зробився нудно-солодкуватим.

— Атож, вони й допоможуть нам, ваша величність. Ви матимете зброю, здобудете перемогу в цій війні, та ще й принцесу на додачу.

Усмішка монарха була винагородою за таку тямовитість.

IV

— Ваша величність, троє зброярів наполягають на аудієнції з вами. Вольфрам, Жан та Домінго. Кажуть, ніби ви їх викликали.

— Хай увійдуть, коли я подзвоню.

Перший камердинер звів брови, схилив блискучу лису голову й вийшов.

Сірий день ледве освітлював стіни королівського кабінету. Сонце немов виснажилося учора на святі. У кімнаті було як у льодовні, але камін не розпалювали. Король не мерз. Він сидів у високому кріслі, з голови до п'ят загорнутий у чорну оксамитову мантію. На ньому був одяг, який носили ще часів його діда. В темному кутку кімнати нишкла тінь абата.

— Отже, всі готові, великий фарс можна розпочинати,— промовив можновладець і кілька разів смикнув за мотузок. Дзвіночок пронизливо закалатав. Підмайстри ввійшли й схилились у поклоні мало не до землі. Це були вайло Жан, непомітний з себе хитрун Домінго та пикатий Вольфрам. Вони боязко звели очі на монарха. Франціск був блідий і величний. Зброярі розгубились. Нечисте сумління вже малювало в іхній уяві різні страсти.

— То, виходить, заколот проти Майстра?— проказав король.

Ці слова приголомшили підмайстрів. Вони, мов вівці, перелякано стирлувалися, не сподіваючись такого нападу.

— Ваша величність...— спробував був заперечити хитрун Домінго.

— Помовч!— урвав його король.

Всі троє нервово засопли.

— Мої люди вже не раз переказували мені ваші ниці розмови. А вам відомо, що робить Майстер зі зрадниками?

Це вже Франціск бовкнув навмання, пригадавши абатові розповіді про суворі закони колишніх цехів. Удар видався влучним. У ковалів затремтіли підборіддя.

— Порятувати вас можу тільки я. Але ви повинні сліпо мені коритися.

Зброярі впали навколішки й порачкували до його ніг. Разом з двома іншими полі королівської мантії цілував і той, кого Франціск назвав був сам собі «гордієм».

— За обман — спалення на вогнищі! — Голос абата впав на них іззаду. Вони затремтіли й похилилися ще нижче.

— Ну, то що ж ви обираєте?

За всіх відповів Вольфрам.

— Ми ваші раби, ваша величносте,— пробасив він.

— Підвідіться,— звелів Франціск.

Зброярі підвелись. Вони мали жалюгідний вигляд: обвислі плечі, боязко підтягнуті до черева руки, вступлені в підлогу очі.

— А тепер слухайте уважно. Від вас мені потрібна таємниця Маріо.

Підмайстри здригнулись і подивилися на монарха.

— Мене не цікавить, де і як ви її здобуватимете. Скажу одне: спіткає невдача — будете покарані, а здобудете рецепт — вважайте, що забезпечили собі безjurne життя до самого скону. Я вас пороблю цехмайстрями, кожного у його краю.

Ковалі перезирнулися. Жан гордовито випнув груди. Все ще недовірливо вдивлявся в абатове обличчя Домінго. А Вольфрама аж сіпало соковито виляялисіь від такої несподіванки.

— Можете йти. Та щоб усе було зроблено тихо й спритно.

У дверях зброярі востаннє вклонились.

— Та не пробуйте втекти. За вами стежитимуть удень і вночі,— на прощання додав аbat, провівши їх чорним ходом.

Нарешті король міг скинути своє важке вбрання. Він розгладив зморшки на коротеньких штанях і заквапився до сусідньої зали, де на нього вже чекала принцеса.

Гостя любо розмовляла з камеристкою. Жінки стояли поблизу каміна, в якому, розкидаючи пасма іскор, горіли дрова. Непомітним рухом король відіслав камеристку й, наблизившись до Ф'яметти, поцілував її руку.

— Принцесо, дозвольте зайняти місце біля ваших ніг,— сказав він і вмостився на дзиглику, оббитому плюшем.

— Як вірному лицареві?

— Або як закоханому.— Королю здавалося, що вже час удались до цієї делікатної розмови.

Перед подорожжю Ф'яметту остерігали, а тут вона й сама зрозуміла: за цими лаштунками плетуться хитромудрі інтриги. Остаточно не відмовляючи монархові, вона зволікала. Але найпершому кавалерові королівства вже набридло чекати. Він був певний, що його чари та слава мецената не можуть залишити байдужою цю примхливу жінку.

І принцеса вирішила прийняти умови гри.

— Гаразд, але спочатку подаруйте мені Маріо,— сказала вона.

— Він ваш, як і все, що я маю.

Ф'яметта підвелаася.

— Ловлю вас на слові, ваша величносте,— з притиском проказала вона.— Отже, Маріо поїде зі мною?

Але Франціск хитрував.

— Залишайтесь у мене, принцесо. Ми разом керуватимемо нашими королівствами.— Він підійшов до Ф'яметти і хотів був узяти її за руку, але жінка відсторонилася.

— Ви — найчарівніша з принцес. Мої васали можуть тільки mrяти про таку королеву.

— Ваша величносте, я повинна повернутись додому й усе належно обміркувати. Хто ж зопалу відважиться на такий крок? З собою я заберу й Маріо, а невдовзі ви дістанете мою відповідь.

Франціск надто добре знов зізнав жінок, щоб вірити їхнім словам.

— Зараз Майстер потрібен мені самому, принцесо,— тихим голосом, в якому вже бриніли нотки гніву, відказав він.

Ф'яметта стиснула губи, члено подякувала і висловила бажання залишити монарха.

— Ваш вірний слуга,— галантно вклонився він у відповідь на її реверанс. Франціск проводжав принцесу примурженим поглядом, і посмішка грала на його устах. Забаганка королівни стосовно кovalя зовсім несподівано дала йому до рук дуже сильну зброю.

V

Сонце, здавалося, спинилося посередині своєї щоденної путі, яка день у день коротшала. Була година пообіднього відпочинку.

Двері в Майстровій робітні тихо прочинилися. Обережно зазирнувши й побачивши, що там нікого нема, Жан прослизнув у кузню. Тієї ж самої миті одхилилося ще двоє дверей. До Жана приєдналися Вольфрам та Домінго.

— В мене — нічого.

— І я перевернув усе догори дном.

— Жодного рецепта. Навіть натяку на рецепт.

— Що будемо робити? — У змовників були розгублені обличчя.

Тоді озвався хитрий Домінго, який мав свій план. Усі троє схилились над невисокою цямриною колодязя в центрі кузні. Тепер вони нагадували три ринви для виливання жовчі.

Вони, здавалося, вже зловили свою мрію за хвіст. Радилися недовго.

— Майстер приходить трохи загодя до початку роботи.

— Станемо біля кожних дверей. Треба примусити його заговорити. Ну, а потім... — Загрозливо піднесені над головами руки підтвердили рішучість намірів.

І раптом осяння спустилось на зброярів. Адже їх трьох забагато на обіцянку королем винагороду! Вони замовкли й підозріливо перезирнулись. Як ті пси, що зчепилися за одну кістку. Але пси бодай бачать, за що гризуться, а люди можуть битися за те, чого не існує. Тому, коли Вольфрам рушив до північних дверей, бліде Домінгове обличчя схилилось до Жана:

— Треба, щоб це опудало залишилось тут назавжди. Його частку поділимо навпіл: і тобі, і мені вистачить.

Жан кивнув головою. В нього ця думка набула більшої довершеності.

— Дай-но я перевірю, чи добре заховалося те вайло. Воно ж таке незграбне, неодмінно згайнує всю справу,— промовив він і наздогнав Вольфрама.

— Домінго може раптом загинути,— сказав він Вольфрамові,— тоді його частка буде нашою. Але спочатку треба відібрati в нього рецепт, якщо він його знайде перший.

Вольфрам хижо захихотів і поплескав спільника по плечі. Жан сховався за дверима, які виходили на південь. На вустах його грала злорада посмішка. Ніяка сторожа не знайде його. Зникнути не важко. Він один стане володарем таємниці, і тоді всі державці схилять перед ним свої голови, а ця потолоч плаzuватиме біля його ніг.

Маріо стояв у дворику своєї робітні, дивився на розкриту долоню, де лежали принцесин рубін та його медаль, і думав. Тяжко було в нього на серці. «Я конче повинен побалакати з нею,— впевняв він себе. — Поки що це просто легеньке почуття. А там не згледишся, як воно розквітне буйним цвітом. І що тоді? Моє життя — мандри, і ніхто не знає, коли вони скінчаться. А моє покликання? Хіба ж можу я пробайдикувати бодай один день? Я не маю права втягати цю жінку в авантюру».

Отак міркуючи подумки, він штовхнув двері кузні й увійшов досередини. Відтак од несподіванки здригнувся. Перед ним у вдавано-принижений поставі виріс Жан.

— Чого тобі треба?..

— Я, Майстре, власне, ось чого. Ви ж знаєте, як я працюю. Справу свою знаю майже досконало...

— Що це ти верзеш? — урвав його Marіo.

— Скільки вже часу минуло, а я досі пасу задніх. Мені соромно, — не вгавав той.

— Ах ти ж нахабо! — вибухнув Marіo. — А чи виконав ти свій обов'язок підмайстра? Га? Бач, почервонів од сорому!

— Майстре, я вартій більшого, ніж ваші улюблениці Мішель, Фолько й Герман. Віддайте мені рецепт. Їй-богу, я гідний цього! — Він витяг з кишени фартуха ковальські щипці.

— Рецепт ніколи не буде в того, хто над усе любить себе.

— Ну тоді діставай по заслужі!.. — прощідав крізь зуби Жан і замахнувся на зброяра довгими щипцями.

Він цілив у голову, але схибив, і удар дістався в шию. Marіo похитнувся, ухопився рукою за шию й кинувся до дверей, що виходили на схід.

Там, розчепіривши руки, вже стояв Домінго.

— Що це з вами, Майстре? Швидше обіпріться на моє плече. Ви можете цілковито покластися на свого учня. Я з тих, хто слухається вашого слова й скрутної хвилини завжди поряд. Скажіть, ну який ще зброяр має стільки чеснот, як я?

Кров із шиї Marіo сочилася тоненькою цівкою.

— Я ходитиму коло вас, передайте лише мені таємницю. Хто знає, може, ви не виживете?

— А-а, це ти, лицеміре... — Голос Майстра вже втрачав силу. — Чув я про твої нічні походеньки у кварталах, що їх чесна людина обминає десятою дорогою. Геть з-перед очей, мерзотнику! Краще вже мати справу з убивцею, ніж з тобою! — I Marіo позадкував.

— То здохни ж, враже нашої віри! — вигукнув Домінго і штрикнув його ножем у груди. Товстий шкіряний фартух послабив удар, і лезо ввійшло тільки наполовину.

— Рятуйте! Рятуйте! — загукав Marіo і весь скривавлений кинувся до останнього виходу. Сил залишилось небагато, але він все ж таки встиг укинути в колодязь свою медаль. Було темно, і вбивці цього не помітили.

Навперейми йому вискочив Вольфрам, що чатував біля північних дверей.

— Рецепта! — крикнув він і підскочив до Майстра.

— Ти не заробив його, бо ніколи не хотів учиться, — прохрипів Marіo.

Важкий молоток проламав йому скроню. Майстер похитнувся і впав навзнаки. Так і застиг із піднятими догори руками, у відчайдушному й безсилому благанні допомоги.

Жан та Домінго підійшли до Вольфрама. Троє змовників перезирнулись і все зрозуміли. Жодному не пощастило здобути рецепт. Ніхто з них уже й не думав про те, як позбутися суперників. Злочин згуртував їх, відтепер убивці мусили триматись один одного аж до тієї хвилини, доки стануть перед монарші очі. А там хоч і обрехати приятелів, аби тільки викрутитись. Підмайстри вже забули про вбитого коваля. Пам'ятали тільки одне: вони програли.

Вольфрам несподівано впустив молотка. Вони здригнулися й прислухались. Тихо. Здається, ніхто нічого не чув. Ковалі квапливо обшукали кишени Marіo, але марно. Крім рубіна, подарованого принцесою, вони не знайшли нічого. Залишивши той кулон на небіжчику, вбивці завинули тіло у старий фартух і винесли в задній дворик.

Небо оповили важкі сірі хмари. Сутеніло. Труп вони заховали в дровітні. Не поспішали, бо всім було відомо: коли Marіo працює, його не наважиться потурбувати жодна душа. Тільки-но добре споночіло, підмайстри витягли тіло з дровітні й понесли на берег. До річки було недалеко. Човен Майстра гойдався на звичайному місці. Ковалі нечутно посідали в нього, обгорнули кочети ганчір'ям і відштовхнулись від берега. Пливли тихо. Вартові лучники на мості й не помітили, як під ними в темряві прослизнув човен.

Труп закопали в полі. Земля видалась глевкою, і яму викопали неглибоку. В горбочок, що незабаром з'явився на її місці, Домінго встромив лапату соснову гіллячку. Вбивці лаштувались невдовзі повернутися сюди, щоб краще переховати тіло. Від поквапу вони впріли, але в душі тримтіли з жаху. Коли на землю впав перший сніг, вони розточились у темряві нічі.

І в цю ж саму мить у палаці прокинулась принцеса. Мороз до кісток проймав її тіло. Вона схопилась з ліжка, покликала служниць і звеліла лаштуватись у дорогу.

VI

Сніг у темному дворику приглушував крохи. Мішель, Фолько та Герман чекали на Майстра. Він ще ніколи не запізнювався так, як сьогодні, в день платні. З робітні не чути було дзвінких ударів молота по ковадлі, з вузького каміна не сстався дим.

- Треба ввійти,— нарешті вирішив Мішель.
- Вже скоро ніч, і робітники починають хвилюватись,— сказав Герман.
- Może, він занедужав?— стурбовано закинув Фолько.

Вони підійшли до одних дверей і постукали тим умовленим стуком, яким про свій прихід оповіщали тільки майстри. Жодної відповіді. Кузня німувала. Тоді Мішель штовхнув двері. Вони відчинилися. «Певно, Майстер забув замкнутися на клямку»,— подумали ковалі і ввійшли. В темній робітні панувала задуха. Фолько вискочив надвір і повернувся зі смолоскипом. Присвічуючи собі, вони пройшли почорнілими звивистими слідами від одних дверей до других і, немов на власні очі, побачили всю трагедію, яка тут сталася. Біля північного виходу була ціла калюжа крові. Вона засохла чорною, зловісною піною. Далі слід гадючився до воріт наступного дворика й там губився під снігом. Майстри зупинилися. Кожний відчув, як до горла підступає тугий клубок. Думки плутались. Треба було щось робити. Але що? Першим похопився Мішель.

— Нехай наглядачі сплатять зброярам заробіток. Потім скличемо всіх майстрів. У цій робітні, між двома двориками, де працював наш учитель, ми можемо не боятися чужих вух.

- Доведеться сказати правду й іншим,— зауважив Фолько.
- Неодмінно, але ми зробимо це так, щоб вона була несподіванкою для вбивці. Тільки так ми зможемо виявити його.

Нарада зброярів закінчилась опівночі. Перші пошуки привели до дровітні. Крові було повно і тут. Стало ясно, що вбивця діяв не один. Сам би не подужав перетягти сюди важке тіло Майстра.

Посідавши колом, ковалі тихо передавали один одному всі свої знання. Кожен опанував певною часткою таємниці на тому рівні, на якому дозволяла його майстерність. Але щоб скласти все це докупи, не вистачало кількох слів, які пов'язали б розсіяні колоски в золотий сніп. Після цього було вирішено обрати людину, яка б керувала цехом. Не вагаючись, майстри одностайно назвали Мішеля.

— Вельми вдячний вам за таку шану,— вклонився Мішель,— і все ж я вважаю себе першим серед рівних. А відтак прохаю вашої допомоги у цій нелегкій справі. Я був би гордуном і нахабою, якби бодай на мить уявив себе зugarним заступити нашого вчителя. Так, Mariо загинув. Але ця смерть не повинна покласти край його справі. Справа Майстра житиме й набуватиме сили.

Мішель говорив, і всі бачили, що його обличчя сяє тим вогнем, яким так чудово горіли колись Майстрові очі. Це був вогонь його серця.

Першим на розшуки Mariо вирушили троє майстрів на чолі з Германом. Про те, що скіюлось, вирішено було мовчати, доки знайдуть тіло.

Наступного дня, в неділю, до кузні навідалась камеристка принцеси. Їй відказали, що Mariо занедужав. Ф'яметта вирішила одкласти від'їзд. Король з абатом посміхались. Усі свої надії вони покладали на трьох підмайстрів. Щоправда, попервах, коли нишпірки збилися зі сліду недолугих зброярів, король та абат стривожились. Але скоро заспокоїлися. Королівські вивідники знову взяли слід. Непокоїло одне. Якщо ті бовдури витягли з Mariо таємницю рецепта, хто може присягтись, що вони не використають її в своїх власних інтересах. У хвилини таких роздумів тривога зморшкою залягала на чолі в монарха. А принцеса, помічаючи це, думала, що Франціск потерпає за здоров'я свого коваля. Навіть була вдячна за це Франціскові.

У понеділок надвечір Герман та його товариші повернулися до робітні. Пошуки не дали нічого. У вівторок невеличкий гурт, ватажком якого став Фолько, мав обстежити в'язниці та пустыща, а також сторожові вежі й мости,

що захищали місто. Думалось навіть зазирнути до «кам'яних лантухів» палацу. Зброярі скрізь мали прибічників, що могли відімкнути їм усі двері й розкрити будь-яку таємницю.

Цього разу принцеса прийшла сама. Їй сказали, ніби *Mapio* тяжко захворів. *Ф'яметта* повернулась до себе й, роздратована тим, що порушуються всі її плани, довго не могла заснути.

Ні з чим повернувсь і гурт *Фолько*.

І тоді настала черга *Мішеля*. Він узяв із собою лише двох майстрів. Але перш ніж вирушити на розшуки, новий цехмайстер поділився міркуваннями з *Фолько* та *Германом*. Досі вагавсь, та тепер уже не стало сумнівів: *Mapio* вбили свої ж таки, ковалі.

Три дні *Мішель* з товаришами блукали близчими околицями й селами. В суботу надвечір один із майстрів, украї натомлений, раптом підсковзнувся й опинивсь у заметі. Падаючи, вхопився був за соснову гіллячку, що стирчала у невеличкому горбку, але гіллячка зосталась у руці. *Мішель* підійшов до товариша й пильно розглянувся. Зброярі почали копати й невдовзі витягли з неглибокої ями довгий, облиплий грязюкою сувій. Коли відгорнули шкіряний фартух, на них у мерехтливому свіtlі смолоскипів глянула страшна сіра машкара. Майстра *Mapio* ледве впізнали. *Мішель* рвучко припав до закляклої руки небіжчика. Від невимовного горя *Мішелеве* обличчя стало жорстоким, а очі — злими й колючими. Коли потім загортали *Mapio* у саван, що його про всяк випадок захопили з собою, всі жахнулися. Тіло було страшенно спотворено. Лише *Ф'яметтин* рубін ятрів гарячою краплиною крові на грудях, у яких ніколи вже не калататиме серце. І раптом майстри помітили: на шиї в мерця бракувало медалі з товстим ретязем.

— Отже рецепта немає,— обізвався *Мішель*. Тільки він знов про Майстрів талісман.

Коли зброярі повернулись до міста, їм сказали, ніби король конче хоче бачити *Mapio*. Принцеса з абатом так напосілися на монарха, що той уже мало не віддав наказ виламати двері кузні. *Мішель* показав їм труп.

Ф'яметта залилася слізми. Король підійшов до неї, обняв за плечі:

— Принцесо, присягаюся всіма святими реліквіями: винних буде покарано.

— Я його любила,— невтішно ридала жінка.— Ні, не вірю, що він мертвий!— Вона випручалась з обіймів огидного лицеміра й пішла геть. Король поглядом стежив за нею і кусав губи. Потім обернувся до абата й кивнув головою. Цього було досить. Абат збагнув: треба якнайшвидше схопити вбивця і витягти з них таємницю рецепта.

За годину містом уже крокували королівські лучники. Але їх зупинили ланцюги, напнуті впоперек вузьких вулиць. Ковалі зі зброєю в руках охороняли весь квартал зброярні.

Годиною раніше *Мішель* дізнався, що в день вбивства, саме пообіді, з кузень зникло троє підмайстрів. Він заборонив зброярам залишати свої робочі місця, а капітанові лучників передав листа, в якому просив монарха приїхати до майстерень завтра після заходу сонця.

VII

Двадцять один підмайстер стояв в дворику спинами до дверей робітні. Вишикувавшись по троє, вони незворушно слухали *Фолько*.

— Зброярі! Смерть нашого доброго вчителя неабияк послабила міць цеху,— казав він.— Нам потрібні нові майстри, аби бодай гуртом замінити неперевершеного чаклуна кузні. Ваші наставники схиляються до думки, що ви гідні такої шани. На жаль, ми не зможемо влаштувати для вас свята. Нехай ваші серця радіють за ту добру роботу, яку ви показали тут. Ми знаємо, ви шануєте працю й кохаєтесь у ній. Пам'ятаєте, що говорив *Mapio*? «Хоч би де ви працювали, вмійте задовольнитись тим, що маєте, аби тільки гідність ваша залишалася чистою».

Жан, Вольфрам та Домінго стояли серед перших. Їх розпирало від пихи: адже тепер вони належать до еліти! Вбивцям і на думку не спадало, що їх поставили тут, аби стежити за ними.

— Друзі,— докинув Фолько,— наши серця обливаються кров'ю. Виконуйте все, що вам звелять. Уважно придивляйтесь і добре запам'ятуйте все, що відбувається цієї вроочистої хвилини.

Жовте сонце за спиною промовця торкнулося даху головного будинку робітні. Воно світило цілий день, але так і не подужало розтопити снігу, що випав напередодні, хоча холодне вечірнє проміння примушувало зброярів мрежитися. Проти світла Фолько видавався їм темним силуетом у золотій оправі.

Двері кузні тихо відчинились, і чотирнадцять майстрів у чорних строях, виладнавшись по двоє в ряд, оточили своїх помічників правильним чотирикутником. Фолько високо підніс правицю, й увесь цей гурт, почав, задкуючи, входити до робітні. Ще хвилина, і чорна паща кузні поглинула неофітів. Було чути тільки лункий стукіт підборів по сходинках, що вели вниз. Підмайстрам стало моторошно. Вони боялися навіть перезирнутись. Їхні погляди причарував скривавлений сонячний окраєць, який тоншав просто на очах. Трьом убивцям чомусь раптом закортіло вихопитись наперед, вибігти звідси й скованісь у лабіринті вулиць. Але жага слави була дужча від страху. Стулки дверей повільно зачинились, і підмайстри почули, як за їхніми спинами дихають люди. На бічних стінах, задрапованих у чорне, тримтіли відсвіти смолоскипів. Запала гнітюча тиша. Група зробила два кроки назад. Потім майстри перешкікувались на новий лад і завмерли, похиливши голови на груди. І тоді пролунав гучний голос Мішеля:

— Вихователі, оберніть новообраних кругом!

Тихий шелест прокотився по робітні. І тепер стало чути тільки голос Фолько:

— Друзі, не соромтеся сліз!

Зрадники опинилися в останній лаві. Вони мусили вихилятись, аби побачити, що відбувається попереду. Світло від трьох смолоскипів видовжувало тіні за колодязем, і небіжчик, який лежав майже біля ніг першої шеренги, видавався величезним. Вкритий він був чорним саваном. Зверху лежала соснова гілка. Обличчя закривав шкіряний фартух, увесь заплямований чорною кров'ю. Мішель нахилився і відгорнув його. Підмайстри побачили розбиту голову Маріо, його спотворене обличчя й пополотніли. Від духу тліну, що стояв у робітні, декотрих почало нудити. Мішель обережно, майже побожно нахилився до тіла й натяг саван на обличчя вбитого.

Пролунав наказ, і новообрани почали по двоє переходити на той бік колодязя. Вихователі залишались на своїх місцях. Двадцять першим, останнім був Вольфрам. Не знаючи, з якого боку обминути цямрину, він розгубився й на мить затримався над мерцем, ледь не торкаючись до нього ногами. Вбивця затремтів. На його лобі виступив рясний піт, долоні теж змокли й стали липучими. Аж ось йому підказали, і він, обминувши вбитого Маріо зліва, приєднався до схильованих обранців, на чолі яких стояв Герман. Мішеля серед майстрів уже не було.

І знову підмайстрі повернули спиною до тіла, заходившись опоряджувати його. Підмайстри непорушно стояли й дивились на кволе мерехтливе світло смолоскипів. Потім почувся голос Германа. Говорив зброяр з притиском, карбуючи кожне слово, і все-таки слова були такі незвичні, що не всі їх розуміли.

— Тепер ви знаєте, що Майстра вбито. В наших серцях зродилася страшна підозра. Вбивці поміж вами, зброяр! Чи знаєте ви, хто вони?

— Ні, не знаємо,— злякано пробурмотів хтось.

— Поверніться,— знову загримів голос майстра Германа.— Подивіться на тіло нашого вчителя й переступіть через нього. Безнівинному нема чого боятись, але якщо це буде вбивця, мрець підвідеться й прокляне його.

Одним по одному підходили підмайстри до небіжчика й робили той страшний крок. Потім ступали ще кілька кроків і опинялися перед майстрів, які радісно вітали їх, стискаючи в обіймах. І кожен відчував, як доскілько впинаються в нього очі старших. Церемонію було влаштовано так, щоб убивці пройшли цей іспит останні. На опуклому лобі в Жана набрякла товста жила. Домінгові тіпало щоку. Судомно скривилось Вольфрамове обличчя. Залишились тільки вони. Першим рушив Домінго. Свій погляд він ховав під спущеними

віями, вдаючи, ніби дивиться собі під ноги. Лише Жан заворожено вступивсь у вкрите саваном тіло. Домінго вже хотів був підняти ногу, та в цю ж таки мить тіло під саваном ворухнулося. Вбивця скам'янів. Мрець почав повільно підводитись. Жан вилася. Тихо заквилив Домінго. Вольфрам важко сапав, мов мул під в'юком. Усі троє попадали навколошки. Небіжчик звівся на рівні ноги. Весь у чорному вбранні, він неквапно простяг караочу руку. Це був Мішель, який ліг на місце небіжчика, щоб викрити злодій. Проте всім здавалось, ніби то підвівся сам Майстер і вказує на своїх убивць.

— Згляньтеся-я-я! — заскиглив Жан. — Я не хотів його вбивати!

Безупинно белькотів благання Домінго. Вольфрам оскаженіло бився головою об підлогу. Молоді зброярі завмерли. Важкі, невблаганні руки трьох майстрів опустились на плечі вбивць.

У дворику під кіптявими смолоскипами стояли король, принцеса та абат. За ними — лучники й варта. На їхніх шоломах і списках вигравали червоні відблиски полум'я.

Трьох підмайстрів кинули до ніг найвищих суддів.

— Ваша величність, — стримано почав Мішель, — я обіцяв вам знайти вбивць. Ось вони, перед вами.

Франціск із абатом були готові до цього.

— А ж ви мерзотники! Певно, хотіли щось украсти? — загримав на вбивць король.

— Змилуйся, о наймогутніший з монархів! Ми нічого не вкрали... Бог свідок, ми не знайшли того рецепта. — Жан винувато заглядав королю у вічі, шукаючи в них бодай тіні співчуття.

Король відштовхнув його від себе ногою.

Домінго, плаząм припавши до землі, цілував полі абатової сутани.

— Я не злодій, монсеньйоре, я ваш одновірець. Може, найнікчемніший з усіх, хто визнає нашу святу церкву, єдино істинну серед усіх в світі, але ж я вірую. Щиро вірую. Благаю вас, захистіть мене!

Абат відвернувся. На його обличчі з'явився вираз гидливості.

Тільки Вольфрам не плаzuвав перед володарями. Він несвідомо відчував, що порятунку не буде, і тому мовчав. Настав його час сплачувати борги.

Лави стояли незворушно, але зброярі хвілювались. Яка ганьба! Вбивцями виявилися люди з їхнього цеху!

Напроти в мовчазному чеканні застигла королівська гвардія. Принцесі стало моторошно від цього видовиська, і вона підійшла до Мішеля, шукаючи в нього захиству.

— Простіть нас, ваша величність, — благав Жан монарха. — Хоч що ми з ним робили, але він мовчав...

У короля та абата випнулися обличчя. Бовкання цих дурнів ставало небезпечним. Цілком очевидно — вони не роздобули рецепта.

— Гей, варто! Ану, візьміть їх та повісьте на шибеницях біля міської брами! — квапливо наказав король Франціск.

Домінго хотів був заволати, але чиясь величезна долоня затулила йому рота. Він тільки встиг докірливо глянути на монарха, і його вже повели на страту, підштовхуючи списами. Але Франціск не побачив цього погляду. Відвернувшись, він розмовляв з абатом.

— Дорогу гвардії короля! — голосно пролунав наказ. Капітан гвардійців справно виконував свої обов'язки.

— Чудовий хід, ваша величність. Убивць усунено обачно й привселюдно, — схвально прошепотів абат.

— Це єдине, що можна було для них зробити. Але скажу вам по щирості, ці нездари варті шибениці: так зіпсувати все!

Мішель допоміг Ф'яметті сісти в карету. На свого баского жеребця вихопився й Франціск. Жеребець кресав копитами по бруківці, і, щоб нахилитись до принцеси, монархові доводилося міцно напинати повід.

— Тепер ви задоволені? — якомога м'якше запитав він.

— Дякую, — стримано відказала принцеса. — Хочу вас повідомити, що завтра я вирушаю додому. Я не почиваюся у безпеці там, де так зле оберігають

людей. Особливо тих, що цінуються на вагу золота.— І Ф'яметта спустила шкіряну запону на віконця карети.

Свою лють король збив на абаті, який їхав поряд верхи на мулиці.

— Ось до чого довела ваша нетерплячість, монсеньйоре! Ну, та дарма, буде час, я вам ще про це нагадаю.

Бліде абатове обличчя ховалось під каптуром. «Головне зараз — перечекати. Вже завтра все лишиться в минулому, а там і зовсім забудеться», — подумав абат.

Двері зачинились і відрізали кузню від спорожнілого дворика. Вісім майстрів стояли біля колодязя. Це були ті, хто брав участь у розшуках Mario. Відбувалась нарада. Говорив Мішель.

— Нашого Майстра ми поховаємо тут. Ця кузня, де він працював, буде найкращою могилою для нього... Mario не стало. Але смерть не знищила його. Він відродиться в синах по розуму та в своєму мистецтві. Що ж до рецепта, то я певен: Майстер залишив його нам. Він обіцяв. Тому ми будемо шукати і неодмінно розкриємо таємницю. Хай на це підуть усі наші літа та літа наших дітей. Ну, а коли розкриємо, то використаємо так, як того прагнув наш учитель.

Всі восьмеро простягли руки і міцно з'єднали їх.

— Присягаємось! — вигукнули майстри.

